

למות כהלכה

הכוונות היו טובות: חוק שיעודד תרומת איברים. האמצעי: קבוצת משגיחים ש"תאשרו" את קביעת המוות של הרופאים. התוצאה היא מלחמה של ממש: רבנים נבוכים, רופאים זועמים, והמחוקק באמצע. עוד פרק במאבקי דת ומדינה ← ורד קלנר

**שכנוע הממסד
הדתי להכיר
במוות מוחי-
נשימותי היה עתיר
מהמורות. המאמצים
כללו גם פרוצדורה
שבה ברתו את
ראשה של כבשה
מעוברת ואחר כך
ילדו מתוכה טלה חי**

ב קושי עבר חודש מאז ההתקטנות האחרונה בין דת ומדינה, וכבר מתרגשת עלינו מערכה חדשה. הפעם התפאורה עגמומית הרבה יותר. לא עוד הספסלים האחוריים של קווי המהירין, וגם מדרכות העיר בית שמש לא בתמונה; הפעם זה קורה תחת אורם הקר והמדכא של הפלורוסנטים בחדרי טיפול נמרץ, היכן שיוכרע גורלו של הסטטוסקוו הרעוע שבין הלכה לרפואה, וייחרצו גורלותיהם של אלפי החולים הממתנים כבר שנים להשתלות איברים.

הרבנים אמורים במכרז שפרסמה הרבנות הראשית להקמת גוף של רופאים ורבנים, שיגבה או יאשר את תהליך קביעת המוות, ובכך יסלול את הדרך להגדרת מספר תורמי האיברים. מהי מטרתו של אותו גוף? לגבות או לאשרר? משרד הבריאות - זה שבראשו עומד, למרבה האירוניה, סגן שר חרדי - ראה במכרז את המילה "אשרור" ומיד קפצו לו כל הפיוזים. הממסד הרבני, מצדו, פתח במסע הסברים אפולוגטי. המכרז הוקפא לכמה שבועות, ובינתיים, ברווח שבין שתי המילים האלה, הולך ומתרחב הסדק ומאיים להפוך לתהום.

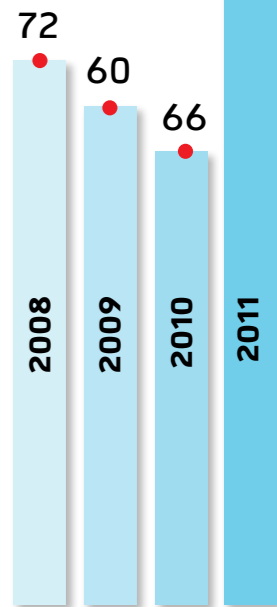
המהירות שבה כל אחד מהצדדים מתקפד בפינתו היא עדות מרתקת לחשיבות האינסופית ביניהם: המגור הדתי מתרעם על המאמצים של הממסד הרפואי להכל בכוננותו הטובות והטהורות, רק מפני שהרופאים לא מסוגלים לספוג שריטה קטנה בפגוש האנו שללהם. ואילו לשיטתם של הרופאים, כל המכרז הזה של הרבנות הראשית הוא עוד ניסיון להשחיל את הרת ואת פרנסיה לבתי החולים, ועל הדרך גם להשחיר את היושרה המקצועית שלהם.

העובדה שמאז ההתנתקות חלקים בצינות הדתית הפכו למנוכרים למדינה אינה חדשה. אלא שכאן מגיע תג המחיר של התופעה. הניכור, כך נראה, הוא דריסטרי. חובשי הכיפות הסרוגות, שפעם נתפסו כשותפים לכל דבר, הפכו לחשודים. וכך המכרז המדובר שאמור לסייע להשגת תרומות בעיקר מכיפות סרוגות וממסורתיים, נתפס כחלק מתורת שלבים סמויה: קודם הם יעיפו נשים מלהקות צבאיות, אחר כך הם ישלחו רבנים לפקח על קביעת המוות, ובסוף הם יקימו פה מדינת הלכה. ולך תשכנע אנשים לתרום את הלב באווירה כזו.

החוק: מחלוקת הלב והמוח

בניגוד ל"הודית ודמוקרטית", הוויכוח על תרומת איברים הוא צעיר יחסית. הרי רפואת ההשתלות הגיעה לעולם רק בשנות ה-60, וראשיתה בלא מעט אכזבות. כך שעבר זמן עד שהממסד הדתי נדרש לסוגיה. לכשהתיישבו הפוסקים על הספרים, ואחרי לא מעט ויכוחים, התגבשו שתי עמדות בסיסיות. לפי עמדה אחת, המוזהה עם הרב אלישיב, האיבר הרלבנטי לקביעת המוות הוא הלב: אם הלב פסק מלפעום, האדם מת.

"לפי ההלכה בודקים נשימה ופעימה", מסביר ח"כ עותנאיאל שנלר (קדימה), מהגורמים המעורבים בתחום. "אבל היום, אם תכניסי לאדם כזה שוק חשמלי, הוא יעמוד על הרגליים. ואז אם קבעת שהוא מת, עברת על 'לא תעמוד על דם רעך'". העמדה ההלכתית השנייה קיבלה למעשה את הכרעה המדעית-רפואית, שלפיה מוות הוא היעדר זרימת דם למוח, מה שבעגה הרפואית וההלכתית התקבע כ"מוות מוחי נשימתי".

ירידה לצורך עלייה | ההסכמות לתרומות איברים בשנים האחרונות

שכנוע הממסד הרתי להכיר במוות מוחי-נשימתי היא עתיר מהמורות. המאמצים כללו גם פרוצדורה נדירה וגרוטסקית במיוחד, שבה כתרו את ראשה של כבשה מעוברת ואחר כך יילדו מתוכה טלה חי, כדי להוכיח שניתן להוציא איבר טרי וחיוני מגוף מת. בסופו של דבר, העמדה שצידדה בתקפות המוות המוחי-נשימתי שכנעה את רוב הפוסקים הממסדיים. זה לא כולל את אלה שהולכים אחר פסיקתו של הרב אלישיב.

הבעיה הייתה שאף על פי שהרבנים קיבלו עוד ב-1986 את עמדת הרופאים, הם בכל זאת נמנעו מלקרוא לצאן מרעיתם לתרום איברים. לא רק נמנעו, הם גם עיקמו את האף. משהו בדיאלוג בין

תקוע. החלטתי לנסות לגשר בין הקהילה הרפואית לרבנים. מהר מאוד מצאתי שהגשר יכול להיבנות רק על-ידי חקיקה חדשה. גישור על בסיס אישי לא מספיק כי האנשים מתחלפים". אחרי דיונים ולא מעט התכתשויות, הצליח שנלר לחולל את הנס, והחוק עבר: "בניתיה כמה כללים. הראשון, אם אני רוצה את הרבנים, אני חייב שזה יהיה על-פי ההלכה. בלי קריצה. וכציוג-ידתי, הקביעה ההלכתית היא של הרבנות הראשית. מצד שני, קביעת המוות היא תהליך רפואי וקביעה רפואית בלבד. זו אינה פרוצדורה דרימטית. לכן צריך לבנות כלים אחרים לאמון בין שניהם. הרבנות הראשית רצתה איש משלה בחדר. אני

"שיעור לא מבוטל מהאנשים החוששים מתרומת איברים הוא של כאלה שבזמן המוות הופכים לדתיים", מסביר הרב פרופ' אברהם שטיינברג. "אנשים שאוכלים ביום כיפור, אבל שבעה הם יושבים. סביב המוות הם רוצים ללכת לפי הספר"

"הם רוצים להיות משגיחי בשורות של הליך קביעת המוות", אומר פרופ' יעקב לביא, מנכ"ל מרכז ההשתלות בשיבא. "עד שדם לא יבדקו בעצמם, הם לא יאמינו. עצם היוזמה מאותת לציבור באילו יש סיבה להשגיח"

שני הצדדים התחיל לזייף. "מילא כבשה", אומר שנלר, "אבל מה יקרה אם רופא יעמוד מעל מיטת חולה נוטה למות ויכריז שהוא מת מוות מוחי, ויעבור על ההלכה רק כדי ליצור זמינות של איברי?".

זה דבר נורא להניח על רופא.

"נכון. אבל זהו קול שקיים בציבור משלוש סיבות: הראשונה היא בורות, השנייה היא תוצאה של יוכוח שהתנהל בארץ סביב ניתוחי מתים לצורכי מחקר ויצר אי-אמון בין הצדדים, והשלישית היא שבעולם היו מקרים שבהם לא הקפידו על מוות מוחלט. שלוש הסיבות יחד גרמו לכך שבמשך שנים ארוכות היה מתח שהקפיא כל ניסיון התקרמות".

כך, עד ששנלר עצמו נרתם לעניין: ב-2008 נחשפת לבעיה באמצעות שכן שלי, שהיה צריך לעבור השתלת כבד, ולא היה מוחכן. נכנסתי לעניין וניסיתי להבין איך זה יכול לקרות. נדהמתי לגלות שאמנם קביעת מוות מוחי-נשימתי מוסכמת על הרבנות, אבל בגלל חוסר אמון ברופאים, הכול

התנגדתי. בסוף שני הצדדים עשו ויתור. הרבנות הלכה נגד פסיקת הרב אלישיב וקבעה שמוות הוא מוות מוחי, והרופאים נאלצו לקבל את דרישת הרבנות לדאוג לבריחה מכשירנית".

במסגרת החוק גם נקבע שאסור לרופא המטפל במושתל לקבוע את מותו של התורם, כדי למנוע ניגוד אינטרסים. וכדי להגדיל את אמן המשפחות במערכת הרפואית, הוחלט שתקום ועדה סטטוטורית שיהיו חברים בה רופאים, רבנים ואנשי אתיקה ומשפט, שיבחנו בדיעבד את פרוצדורות קביעת המוות של תורמי האיברים. בנוסף לזאת, נקבע שמשפחת התורם וכאיתן לקבל את הרשומה הרפואית לידיה מיד אחרי קביעת המוות, כדי שתוכל לבחון שהכול נעשה כנדרש בחוק.

הממסד הרפואי בלע פה צפרדע בסדר גודל בינוני פלוס. לדברי רופאים רבים, זה מאוד לא מקובל להנחית עליהם חוק כל-כך מטוען ומדוקדק, שנכנס לכל מילימטר של פרוצדורה.

"הסכמנו להכליל בדיקה מכשירנית נוספת שתיתן להם שקט נפשי, גם אם זה חסר צורך", מסביר פרופ' יעקב לביא, מנהל היחידה להשתלות לב בשיבא ויו"ר ועדת השתלות הלב והריאות בוועדת ההיגוי של המרכז הלאומי להשתלות. "אם זה מה שישנה את המצב, אז שיהיה".

הבערים: מה חסר בכרטיס אדי

אחרי שהחוק עבר, ציפו הרופאים שהרבנות הראשית תספק את החלק שלה בעסקה, אבל זה לא קרה. "הפשרה בינינו לרבנים הושגה תוך הבטחה שיחול שינוי, והם יצאו בקריאה פורמלית ופומבית לתרום איברים", מספר לביא. "החוק התקבל, והרבנות יוק. דממה".

שנלר מכחיר שהרבנות אמנם יצאה בהודעה המאשרת את תקפות קביעת המוות במוות מוחי-נשימתי, אלא שבשאלת ההשתלות היא העדיפה לגמגם ודיברה על כך שכל מקרה לגופו. "היא לא אמרה דברים ברורים, ניסתה להתחמק", מודה שנלר. "אלה לא רק הרבנים הראשיים, זו גם מועצת הרבנות הראשית".

וכך קרה שההישג המרשים של שנלר נגרס והתפורר במלחמות החשרונות. כדי להוסיף עוד חומצה לתבשיל המקריה, גם מספר תרומות האיברים ירד מיד אחרי כניסת החוק לתוקף. אם ב-2008 היו 72 הסכמות לתרומת איברים, הרי ב-2009 התאכזבו כולם לגלות שהצטברו רק 66 הסכמות כאלה. ב-2010 הגיעו לשפל חדש ובו רק שישים הסכמות לתרומת איברים. הרופאים חרקו שיניים. לא מספיק שהפילו עליהם חוק פולשני, הוא גם לא נושא איתו את ההבטחה שקיוו לה.

פרשת הכדורגלן אבי כהן בדצמבר 2010 הגדישה את הסאה. זה מקרה מאוד נדיר שמשפחתו של חותם על כרטיס אדי מסרבת למלא את צוואתו (למעשה, ברשומות יש רק עוד מקרה אחד כזה). מתברר שהמשפחה של כהן דווקא פנתה לרבנות הראשית, וזו, בעזרת רופא המתמחה בהלכה, אישרה שהרופאים עשו את מלאכתם נאמנה, אלא שאז הגיח הגירעון המתמשך באיברים לתרומה בתוספת הפרופיל הגבוה של כהן והפוטנציאל החינוכי שהתפסס כאן, גרמו לתסכול של הממסד הרפואי לעלות על גרותיו. אבל הרבנות עמדה בשתיקה.

כדי למנוע הישנות של מקרה כזה, נכנסו למגרש שני שחקנים שמעולם לא יירו ממנו, שניהם אנשי מדע והלכה, וניסו, בפעם המי יודע כמה, לתפור את הקרעים: הרב פרופ' אברהם שטיינברג, נירולוג ילדים, מומחה לאתיקה רפואית; וחתן פרס ישראל לספרות תורנית בין השאר על שבעת כרכי האנציקלופדיה ההלכתית רפואית, והרב פרופ' יגאל שפרן, מומחה לאתיקה רפואית וראש המחלקה לרפואה ולהלכה ברבנות הראשית. שניהם התבוננו בעצב במספר התורמים, כמו גם במספרם העומים של החותמים על כרטיס אדי, והחליטו לנקוט יוזמה.

להבנתם, הסיבה לכך שמספר החותמים על כרטיס אדי נע בין 10% ל-15% קשורה למחסום דתי. "יכול להיות שחלק מ-85% שלא חתומים על כרטיס אדי נמנעו מלהחתום בגלל עצלות או מסיבות פסיכולוגיות", אומר פרופ' שטיינברג, "אבל שיעור לא מבוטל מהאנשים הוא של כאלה שבזמן המוות הופכים לדתיים. אנשים שאוכלים ביום כיפור, אבל שבעה הם יושבים, אפילו שהו רק מנהג דרבנן. סביבת המוות הרוצים להיות בסדר. ללכת לפי הספר".

כשר

"הרעיון הוא להכשיר רופאים ורבנים לצורך הסוגיה", מסביר ח"כ עתניאל שנלר את היוזמה שלו. "כשמישהו נפטר, מתאמת ההשתלות תוכל להקפיץ אותם, ותפקידם האחד והיחיד הוא ללוות את המשפחה ולעזור לה להחליט לתרום"

"כל היוזמה הזו נעשתה ללא תיאום עם המרכז הלאומי להשתלות", אומר פרופ' רפי ביאר, מנכ"ל המרכז הלאומי להשתלות. "זה נראה כמו ניסיון למחטף. קביעת המוות המוחי היא דבר שנעשה על-ידי רופאים, ואין שם מקום לרבנים"

אנטומיה של מחלוקת

במסמך, שמופיעים בו גם הרב שלמה אבינר, הרב יהושע שפירא, הרב דוב ליאור, הרב יואל בן-נון, הרב אביחי רונצקי והרב דויד ביגמן.

הרבנים: לרצות את החרד"לים

את רבני צהר זו לא הייתה חוכמה לגייס. הם הרי כבר יצאו בעבר בקריאה לחתום על כרטיס החרד"לים, היה צריך להקים על תהליך קביעת המוות קומה נוספת של פיקוח ובקרה. לטענת שטיינברג, הרטינות החוזרות של הממסד הרפואי נגד הבקשות לפקח עליו, הביאו את הממסד הרדי החרדים אנטנות של חשדנות. למה הרופאים כל-כך מתנגדים, הם שאלו, מה יש להם להסתיר? כהוכחה נוספת לצדקת הספקנות שלהם, הם הביאו את דחיית הקמתה של הוועדה הסטטוטורית, שאף שהייתה צריכה לצאת לדרך עם חקיקת החוק ב-2008, התקבעה לפעולה לראשונה רק בשנה האחרונה. "ההתנגדות של רופאים רבים לוועדת הבקרה יצרה תחושה שמושג לא בסדר", כך שטיינברג.

בתור רופא בעצמך, אתה ודאי מבין שיש מועקה אמיתית בתחושות של הרופאים שהושרים בהם במעשים אימיים.

"נכון, אבל העובדה שהם יעביכו את ועדת הבקרה, שוב החזירה את ההגבלה אחרת. משהו פה חסור. יצא חוק? תתחילו להפעיל אותו". והנה אנחנו מגיעים ללב הוויכוח. שטיינברג וחבריו בעמותת בלבבי הציעו להקים ארגון של רבנים ורופאים, שישפס לממסד הרדי הספקן את שלות הנפש הנוספת, ויגרסו להם להירתם לטובת המאמץ הכללי לעידוד תרומות איברים. הם פנו לשנלר וביקשו את עזרתו. "שנלר השיג תקציב ייעודי למגור לצורך תרומת איברים", מאשר שטיינברג.

בתוכנית של שנלר למעשה שני מכריזים ולא אחד. הראשון הוא לקמפיין של הרבנות הראשית בכלי התקשורת הרדיים, שבו סופ'סוף תישמע הקריאה המיוחלת שתרומת איברים היא מצווה. לקמפיין הזה כבר גייס שנלר מיליון וחצי שקלים, אבל הוא מקווה שזה לא יגמר בזאת. "אם זה יעבור יפה, אשתדל להביא עוד כסף, וליצור קמפיין לציבור המסורתי", מבטיח שנלר.

המכרה שהושווה במחלוקת מבקש להקים את אותו גוף של רבנים ורופאים, שיאשרר

או יגבה את תהליך קביעת המוות. תלוי את מי שואלים. אם שואלים את שנלר, את שטיינברג ואת פלק, התשובה היא די ברורה. "הרעיון הוא להכשיר בסוגיה רופאים ורבנים שתומכים בחשיבות תרומת האיברים, וכשמישהו נפטר, מתאמת ההשתלות תוכל להתקשר ולהקפיץ אותם", מוסר שנלר. היא תתקשר לרב או לרופא לפי האוריינטציה הדתית של המשפחה?

"נכון. והם יתגרבו. ייסעו גם בשבת וביום כיפור כי זו הצלת נפשות, ותפקידם האחד והיחיד הוא ללוות את המשפחה ולעזור לה להחליט לתרום. הרופא או הרב יוכלו לעבור על הרשומה הרפואית ולהעיד שהמוות נקבע על-פי חוק. כל מה שצריך כאן הוא מוקדן שיידע את מי להקפיץ, וממחים שיכשירו את הרבנים ואת הרופאים. התקציב לא יהיה יותר מ-100-200 אלף שקל".

פלק מוסיף: "מה שיקרה בשבת זה שכל אדם שחתום על כרטיס בלבבי ומת מוות מוחי-נשימתי, משפחתו תוכל לבקש שנציג של ערבים - רופא ירא שמיים - יבוא ויגיד שהוא מאשר את מה שהרופאים קבעו לפניו. בכל בית חולים, אפילו הנידה ביותר, יש כונן שיוכל להגיד בתוך שעה-שעתיים".

אז הבריקה המבשרינית?

"יכול להיות שהוא יסתפק בלהגיד שהרופא המטפל אמון עליו. אני מבין שאפשר להיעלב מזה. שזה נראה כאילו הרבנות שולחת משגיחים, אבל אם במרכז להשתלות רוצים להגדיל את רשימת החותמים, יש פה סיכוי אמיתי לשינוי. כבר הלכתי לעמותתם של השירות הלאומי, והן כולן רואות בהחתמת אנשים על כרטיס בלבבי - משימה".

אז המנגנון של השירות הלאומי נרתם לעזור.

"כן. אלא שבינתיים היועץ המשפטי של משרד הבריאות מנסה לטרפד זאת והגיש הסתייגות".

הרופאים: היה פה ניסיון מחטף

מה מפתח כל-יך את הממסד הרפואי? הרי גוף המתגנב שבלבבי מנסה לקדם שופע על פניו רק כוונות טובות. על פניו, אולי. לטענת לביא, חוסר האמון הוא דרכיווני. אחרי שהרבנות הראשית חזרה בה מהבטחתה לצאת בקריאה רשמית לעידוד תרומות איברים, שלא יתפלאו הרבנים אם לא סומכים עליהם. הממסד הרפואי, שכבר נסוג מעמדותיו הראשונות והסכים לתחת להצ' אמנם, אבל הסכים - לעוד בדיקה מכשירנית וגם לוועדת

ראשית שנות ה-60

השתלות האיברים החלו בישראל. בשנים שלאחר מכן הממסד הרבני התלבט בין שתי עמדות: ההלכתית, שלפיה מוות נקבע כשהלב מפסיק לפעום; והרפואית, שלפיה מוות נקבע כשהדם מפסיק לזרום אל המוח

1978

אגודת אדי, על-שם אהוד בן-דרור, ייסדה את כרטיס אדי לתרומת איברים, שהמחזיקים בו חתומים על הסכמה לתרום את איבריהם אם יקבע שמתו מוות מוחי

1986

למעט הרב אלישיב, רוב הרבנות הממוסדת קיבלה את ההגדרה הרפואית. אלא שהרבנים העדיפו שלא להצהיר על תמיכתם, וסיבותיהם עימם

1993

הנהלת משרד הבריאות הקימה את המרכז הלאומי להשתלות. ועדת ההיגוי שלו כוללת רופאים משותלים, אנשי אתיקה רפואית, משפט ופסיכולוגיה, אנשי ציבור, וכן אנשי דת

2008

נדי למגר את החשש של אנשים מסורתיים או דתיים לתרום איברים, ח"כ עותניאל שנלר יזם חוק שכולל תקנות וועדות, שמטרתן לאשרר באופן דתי את החלטות הרופאים

2010

פרשת הכדורגלן אבי נהן ז"ל ממחישה את הדילמה. הן היה חתום על כרטיס אדי, ומשפחתו גם קיבלה את תמיכת הרבנות הראשית בתרומה. אלא שרב אחר שינה את עמדת המשפחה

2011

בטענה שכרטיס אדי לא נותן מענה לתחושות הציבור הדתי, עמותת בלבבי מייסדת כרטיס המקביל לכרטיס אדי, שהחותמים עליו זוכים לפיקוח הלכתי של רבנים ורופאים

רופאים, ואין שם מקום לרבנים. אנחנו לא רוצים שום דבר שיועזע את הסירה עוד יותר".

גם משרד הבריאות לא הבין מנין צץ לו המכרו ברבנות הראשית בלי שהחליפו מילה עם האחראים. ברבנות הראשית מיד הסבירו להם שהמילה "אשרור" במכרו היא טעות. הם התכוונו ל"גיבוי". אבל במשרד הבריאות לא מאמינים בטעויות. הם חושבים שאנשי בלבבי ניסו לקדם כך את הכרטיס המתחרה שלהם. לתת לו כוח שאין לו.

פלק בתגובה: "אני אשמח להעביר למרכז הלאומי להשתלות את שמות כל מי שחתם על כרטיס של בלבבי, ושהתקציב ששנלר השיג יעבור אליהם, אבל שייתנו לי את הכרטיס שלי, כי אחרת כל המאמץ שלנו לא יעבור. הם חושבים שאם הם יכלמו את המכרו אנחנו נייעלם. אבל זה לא יקרה.

חיים פלק, מנכ"ל עמותת בלבבי: "כל אדם שחתום על כרטיס בלבבי ומת מוות מוחי-נשימתי, משפחתו תוכל לבקש שנציג של ערבים - רופא ירא שמיים - יבוא ויגיד שהוא מאשר את מה שהרופאים קבעו לפניו"

אנשים הולכים עם כרטיס של בלבבי. איזה רופא יגיד שאם לחולה יש כרטיס של 'בלבבי' הוא יוותר על התרומה?". הממסד הרפואי מתנגד לא רק לכרטיס בלבבי. גם ההצעה המתונה יותר לכרטיס אדי, שבצדו האחורי יהיה מקום להכניס את התוכן של בלבבי, נתפסת כסטייה מסוכנת מהשורה. ומהשורה הזו ישחרר רק המוות (מוחי-נשימתי, כמובן). "אם המרכז הלאומי להשתלות ייתן לגוף כזה אור ירוק, המסר לכלל הציבור יהיה שאולי קביעת המוות אינה כשרה", מסביר פרופ' לביא. "התוצאה של זה תהיה שמספר התרומות ירד כתוצאה מבקילאש של המתנגדים החילוניים, שיכעסו על שנתנו לרבנות להכניס משגיחי כשרות לבתי כח